

Obsah

23_Otáčivý účinek síly	2
24_Podmínky rovnováhy na páce	2
25_Páka – rovnováha - příklady.....	3
PL: Otáčivý účinek síly - řešení	4
27_Užití páky	6
28_Zvedání těles - kladky.....	6
29_Kladky - příklady	7
30_Deformační účinky síly	10
31_Tlak – příklady	11
32_Tlaková síla	12
33_Třecí síla.....	13

23_Otáčivý účinek síly

Otáčivé účinky síly závisí na:

- velikosti a směru síly
- na vzdálenosti působišť síly od osy otáčení

Pro posouzení otáčivých účinků zavádíme fyzikální veličinu:

Moment síly

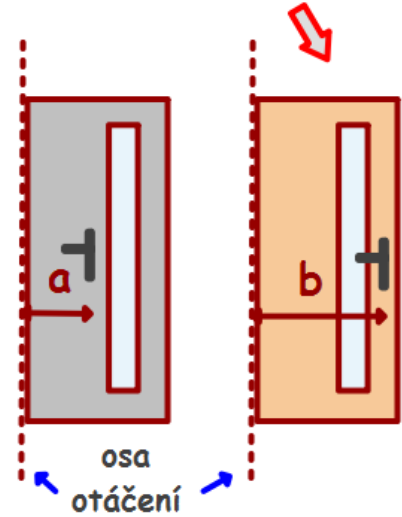
značka: **M**

jednotka: **Nm** (ňutnmetr)

výpočet: **$M = F \cdot a$**

F..... síla [N]   a..... rameno síly [m]

Které dveře se dají snadněji otevřít?

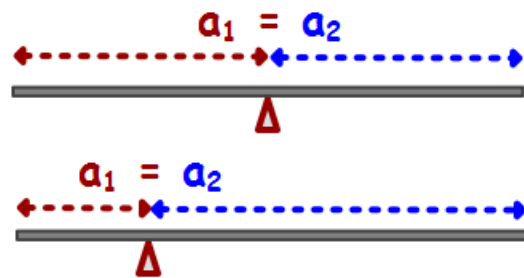
větší vzdálenost, menší síla

Páka – tyč otáčivá okolo osy

• dvozvratná páka

- rovníramenná
- nerovníramenná

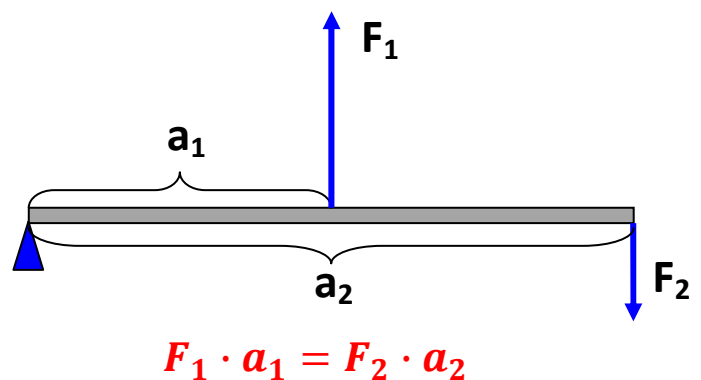
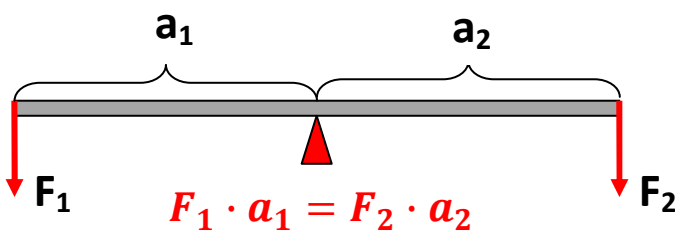
• jednozvratná páka

24_Podmínky rovnováhy na páce

$M_1 = M_2$ momenty sil se musí rovnat

- působí-li obě síly **na různých stranách** od osy otáčení, musí mít **stejný směr**
- působí-li obě síly **na jedné straně** od osy otáčení, musí mít **opačný směr**

25_Páka – rovnováha - příklady

1.

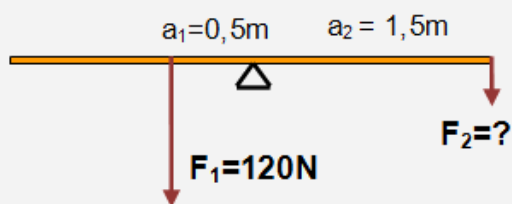
Jak velká musí být síla F_2 , aby byla páka v rovnováze.

1. Kolikrát je a_2 větší?

$$1,5 : 0,5 = 3$$

2. Síla F_2 bude 3x menší, tedy

$$120 : 3 = 40 \text{ N}$$

2.

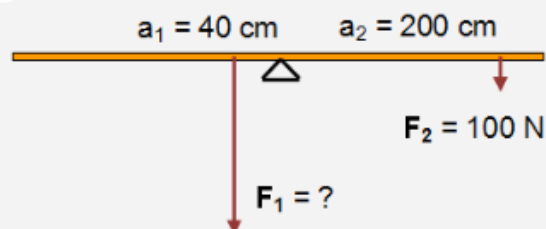
Jak velká musí být síla F_1 , aby byla páka v rovnováze.

1. Kolikrát je a_1 menší?

$$200 : 40 = 5$$

2. Síla F_1 bude 5x větší, tedy

$$100 \cdot 5 = 500 \text{ N}$$

3.

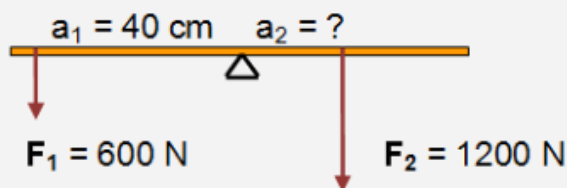
V jaké vzdálenosti od osy otáčení musí působit síla F_2 , aby byla páka v rovnováze?

1. Kolikrát je F_2 větší?

$$1200 : 600 = 2$$

2. Rameno a_2 bude 2x menší, tedy

$$40 : 2 = 20 \text{ cm}$$

4.

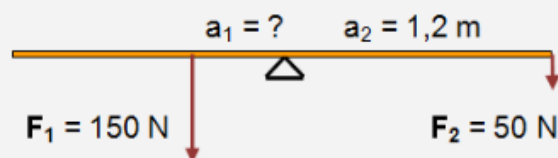
V jaké vzdálenosti od osy otáčení musí působit síla F_1 , aby byla páka v rovnováze?

1. Kolikrát je F_1 větší?

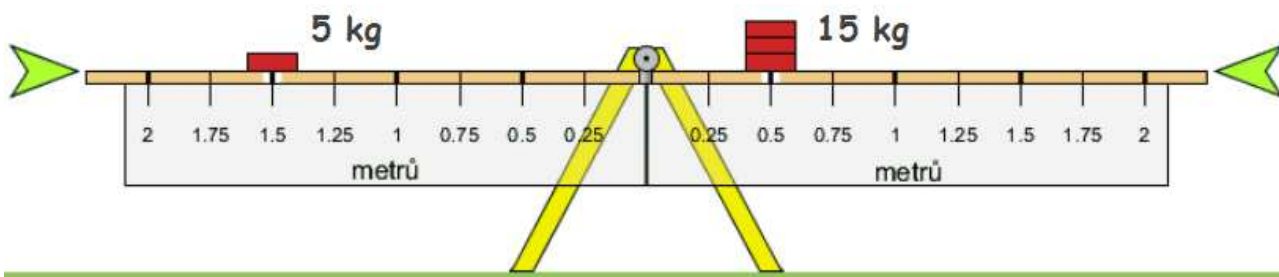
$$150 : 50 = 3$$

2. Rameno a_1 bude 3x menší,

$$\text{tedy } 1,2 : 3 = 0,4 \text{ m}$$

PL: **OTÁČIVÉ ÚČINKY SÍLY, ROVNOVÁHA - řešení**

3x menší hmotnost (síla), 3x větší vzdálenost   3x větší hmotnost (síla), 3x menší vzdálenost

$$M_1 = F_1 \cdot a_1$$

$$M_1 = 50 \cdot 1,5 = 75 \text{ Nm}$$

$$M_2 = F_2 \cdot a_2$$

$$M_2 = 150 \cdot 0,5 = 75 \text{ Nm}$$

Houpačka je v rovnováze, je-li:

$$M_1 = M_2 \text{ tedy } F_1 \cdot a_1 = F_2 \cdot a_2$$

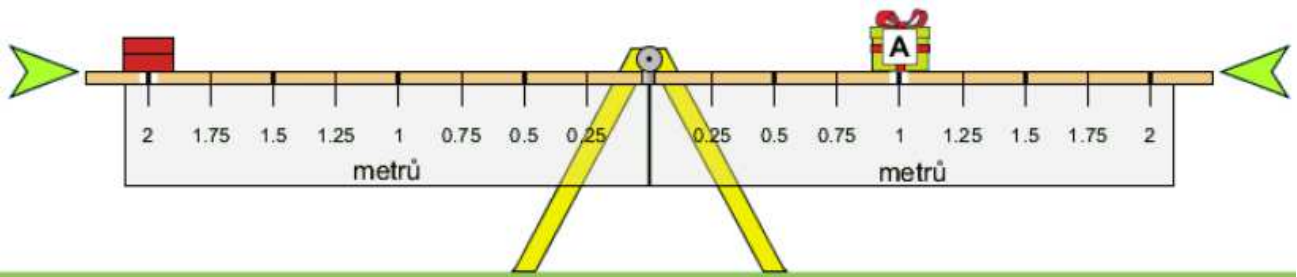
směr působících sil je stejný

síly působí na různých stranách od osy otáčení

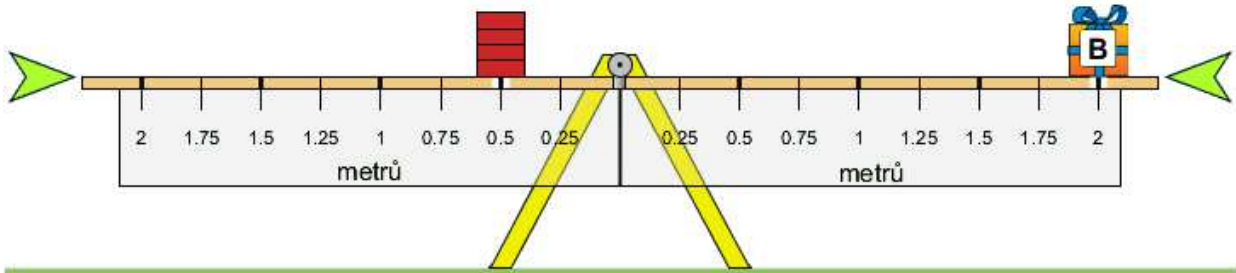
1. Urči zda je houpačka v rovnováze, případně jak se otočí? Cihla váží 5 kg.

$F_1 = 100 \text{ N}$ $a_1 = 1 \text{ m}$ $F_2 = 50 \text{ N}$ $a_2 = 1,5 \text{ m}$	$M_1 = F_1 \cdot a_1$ $M_1 = 100 \text{ Nm}$ $M_2 = F_2 \cdot a_2$ $M_2 = 75 \text{ Nm}$	a)
$F_1 = 150 \text{ N}$ $a_1 = 1 \text{ m}$ $F_2 = 100 \text{ N}$ $a_2 = 1,5 \text{ m}$	$M_1 = F_1 \cdot a_1$ $M_1 = 150 \text{ Nm}$ $M_2 = F_2 \cdot a_2$ $M_2 = 150 \text{ Nm}$	c)
$F_1 = 50 \text{ N}$ $a_1 = 2 \text{ m}$ $F_2 = 100 \text{ N}$ $a_2 = 1,25 \text{ m}$	$M_1 = F_1 \cdot a_1$ $M_1 = 100 \text{ Nm}$ $M_2 = F_2 \cdot a_2$ $M_2 = 125 \text{ Nm}$	b)
$F_1 = 100 \text{ N}$ $a_1 = 1,5 \text{ m}$ $F_2 = 200 \text{ N}$ $a_2 = 0,75 \text{ m}$	$M_1 = F_1 \cdot a_1$ $M_1 = 150 \text{ Nm}$ $M_2 = F_2 \cdot a_2$ $M_2 = 150 \text{ Nm}$	d)

2. Kolik kilogramů váží balík? Jedna cihla váží 5 kg.

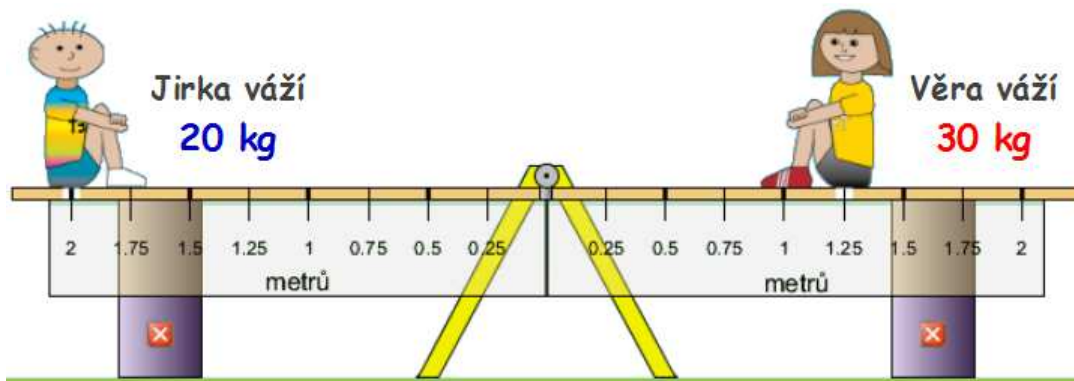

Cihly váží 10 kg, balík je v poloviční vzdálenosti, působí dvojnásobnou silou, proto je dvakrát těžší než cihly. Balík váží 20 kg.

Cihly váží 20 kg, balík je v 4x větší vzdálenosti, působí 4x menší silou, proto je 4x krát lehčí než cihly. Balík váží 5 kg.

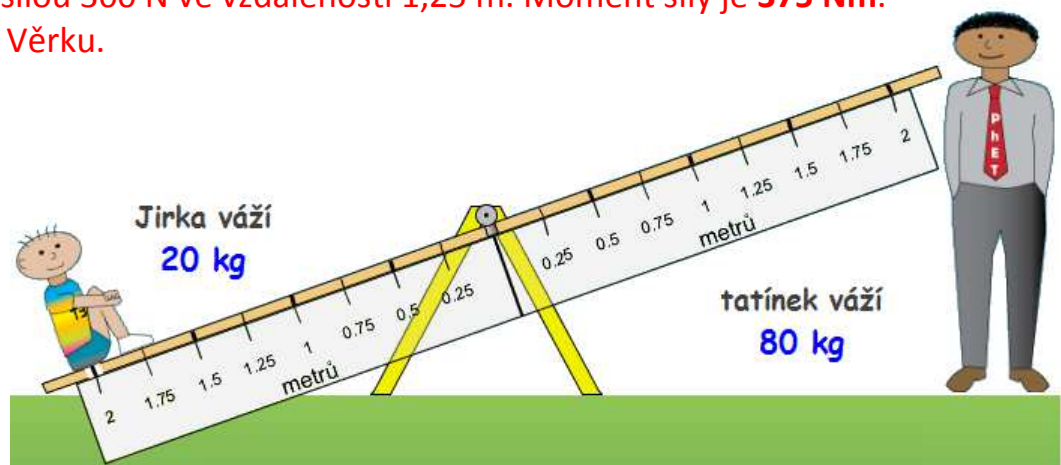
3. Kdo koho převáží? Kam se má tatínek posadit, aby nastala rovnováha?

Jirka působí silou 200 N ve vzdálenosti 2 m. Moment síly je 400 Nm

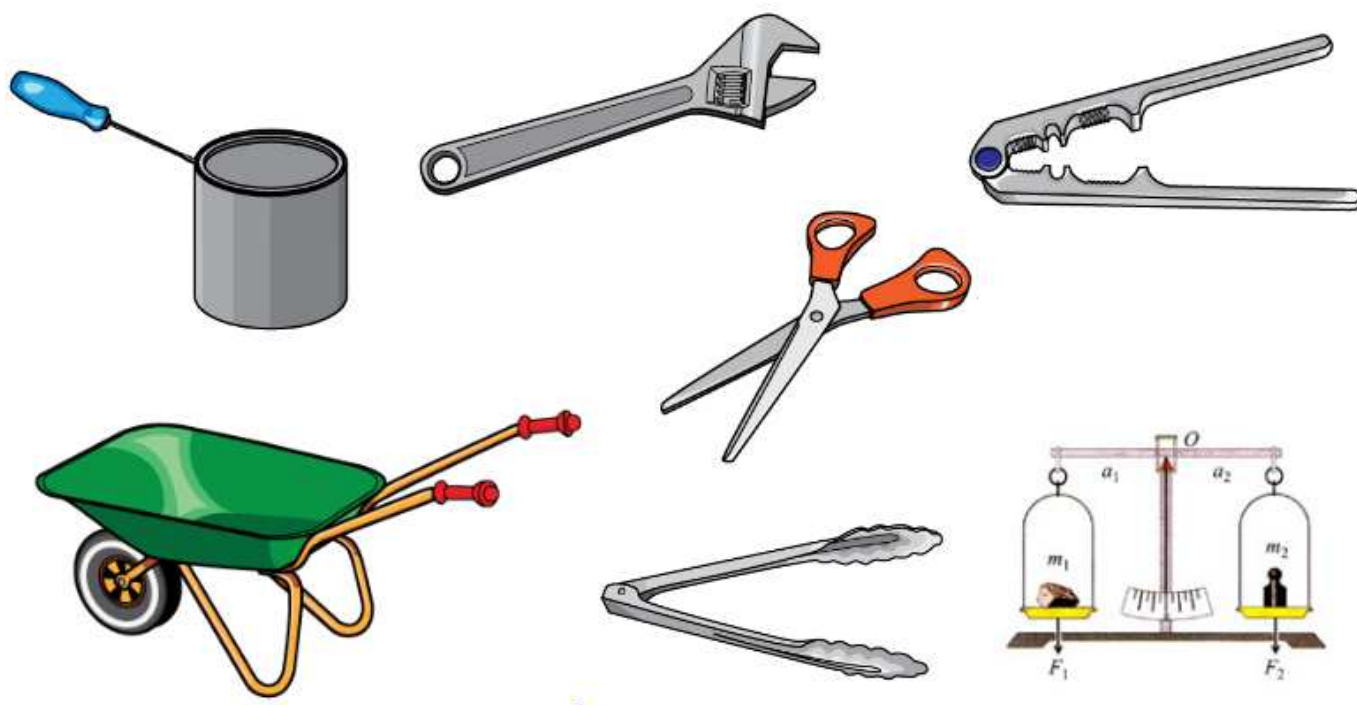
Věra působí silou 300 N ve vzdálenosti 1,25 m. Moment síly je 375 Nm.

Jirka převáží Věrku.

Tatínek působí na houpačku silou 800 N. Aby vyšel moment síly 400 Nm musí se posadit do vzdálenosti 0,5 m. nebo Tatínek je 4x těžší, musí sedět 4x blíž, tedy $2 \div 4 = 0,5$ m.

27_Užití páky

28_Zvedání těles - kladky

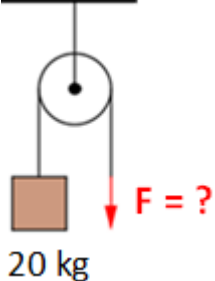
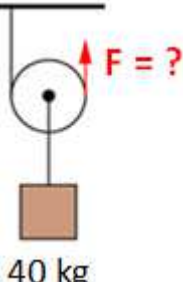
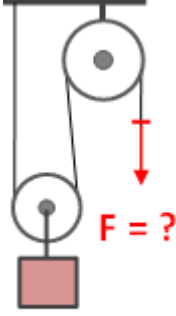
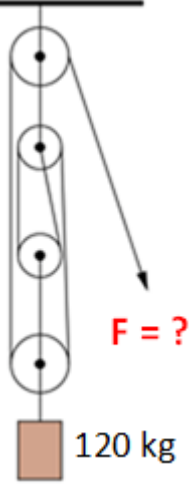
Jak lze zvednout těleso o hmotnosti 50 kg?

bez kladky	pomocí pevné kladky	pomocí volné kladky	kladkostrojem	
SÍLA působící na volný konec lana je:				
500 N	stejná 500 N	poloviční 250 N	poloviční 250 N	4 krát menší 125 N
nahoru	dolů	nahoru	dolů	dolů

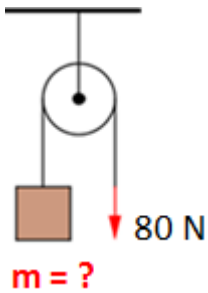
Použijeme-li volnou kladku, působíme ve dvojnásobné vzdálenosti, a proto stačí poloviční síla.

29_Kladky - příklady

1. Urči typ kladky a vypočti velikost síly působící na volný konec lana. (hmotnost volných kladek a tření zanedbáváme)

20 kg	$m = 20 \text{ kg}$ $g = 10 \text{ N/kg}$ $F = ? \text{ [N]}$ kladka: pevná $\Rightarrow F = F_g$ $F_g = m \cdot g = 20 \cdot 10 = 200 \text{ N} = F$
40 kg	$m = 40 \text{ kg}$ $g = 10 \text{ N/kg}$ $F = ? \text{ [N]}$ kladka: volná $\Rightarrow F = F_g/2$ $F_g = m \cdot g = 40 \cdot 10 = 400 \text{ N}$ $F = 400 : 2 = 200 \text{ N}$
$m = 30 \text{ kg}$	kladkostroj s 1 volnou kladkou $\Rightarrow F = F_g/2$ $\Rightarrow F_g = m \cdot g = 30 \cdot 10 = 300 \text{ N}$ $\Rightarrow F = 300 : 2 = 150 \text{ N}$ síla je 2x menší, protože je těleso zavěšeno na 2 lanech
120 kg	kladkostroj s 2 volnými kladkami $\Rightarrow F = F_g/2n$ $\Rightarrow (n - \text{počet volných kladek})$ $F_g = m \cdot g = 120 \cdot 10 = 1\,200 \text{ N}$ $F = \frac{F_g}{2n} = \frac{1200}{2 \cdot 2} = \frac{1200}{4} = 300 \text{ N}$ síla je 4x menší, protože je těleso zavěšeno na 4 lanech

1. Urči typ kladky a vypočti hmotnost zvedaného tělesa.
(hmotnost volných kladek a tření zanedbáváme)

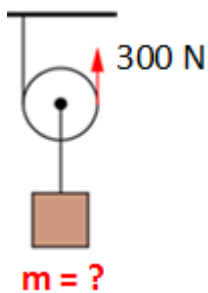

$$F = 80 \text{ N}$$

$$g = 10 \text{ N/kg}$$

$$m = ? \text{ [kg]} \quad \text{kladka: } \text{pevná} \Rightarrow F = F_g = 80 \text{ N}$$

$$m = \frac{F_g}{g} = \frac{80}{10} = 8 \text{ kg}$$

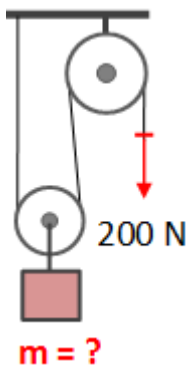
$$F = 300 \text{ N}$$

$$g = 10 \text{ N/kg}$$

$$m = ? \text{ [kg]} \quad \text{kladka: } \text{volná} \Rightarrow F = F_g/2$$

$$F_g = 2 \cdot F = 2 \cdot 300 = 600 \text{ N}$$

$$m = \frac{F_g}{g} = \frac{600}{10} = 60 \text{ kg}$$

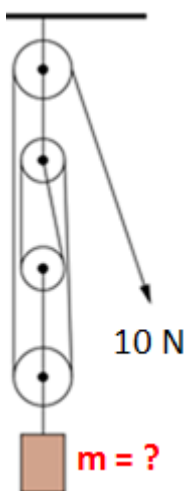

kladkostroj s 1 volnou kladkou

$$\Rightarrow F = F_g/2 \Rightarrow F_g = 2 \cdot F = 2 \cdot 200 = 400 \text{ N}$$

síla je 2x menší, protože je těleso zavěšeno na 2 lanech

$$m = \frac{F_g}{g} = \frac{400}{10} = 40 \text{ kg}$$

kladkostroj s 2 volnými kladkami

$$\Rightarrow F = F_g/2n \Rightarrow (n - \text{počet volných kladek})$$

síla je 4x menší, protože je těleso zavěšeno na 4 lanech

$$F_g = 2n \cdot F = 2 \cdot 2 \cdot 10 = 40 \text{ N}$$

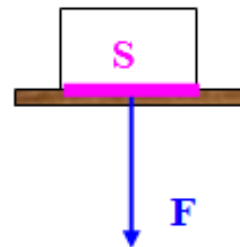
$$m = \frac{F_g}{g} = \frac{40}{10} = 4 \text{ kg}$$

Dú:	urči typ kladky a vypočti sílu			urči typ kladky a vypočti hmotnost		
typ	volná	kladkostroj	kladkostroj	pevná	kladkostroj	volná
m	30 kg	3 · 20 kg	200 kg	8 kg	40 kg	6 kg
F	150 N	300 N	500 N	80 N	200 N	30 N

30_Deformační účinky síly

Pro posouzení deformačních účinků síly zavedeme novou veličinu, tlak. Čím větší tlak, tím větší deformace a naopak

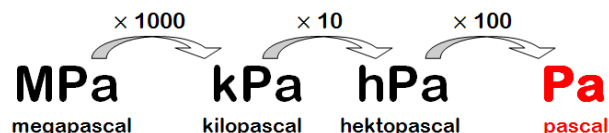
Tlak

značka: **p**

základní jednotka: **Pa** (Pascal, paskal)

výpočet: $p = \frac{F}{S}$

převody:

F - tlaková síla, kterou působí jedno těleso na druhé, **kolmo** na styčné plochy
S - obsah (povrch) styčných ploch

Velikost tlaku závisí na:

- **přímo úměrně na velikosti tlakové síly**

větší tlaková síla způsobí větší tlak

- **nepřímo úměrně na velikosti plochy**

působí-li stejná tlaková síla na větší plochu, způsobí menší tlak

tlaková síla	obsah plochy	tlak
600 N	10 m ²	60 Pa
1200 N 2krát ↑	10 m ²	120 Pa 2krát ↑
600 N	1 m ²	600 Pa
600 N	10 m ² 10krát ↑	60 Pa 10krát ↓

Převody jednotek tlaku, síly a obsahu

200 Pa =	kPa	1500 N =	kN
0,3 kPa =	Pa	0,007 MN =	N
135 000 Pa =	MPa	7,4 kN =	N
6,05 kPa =	Pa	6 000 N =	kN
0,04 hPa =	Pa	4 500 mN =	N
500 cm ² =	m ²		
6 dm ² =	m ²		
3 800 mm ² =	m ²		

31_Tlak – příklady

Př. 1 Špička hřebíku má obsah $0,2 \text{ mm}^2$ a na hřebík působí tlaková síla 1 N . Jaký je tlak u hrotu hřebíku?

$$S = 0,2 \text{ mm}^2 = 0,000\,000\,2 \text{ m}^2$$

$$F = 1 \text{ N}$$

$$p = ? \text{ [Pa]}$$

$$p = \frac{F}{S}$$

$$p = \frac{1}{0,000\,000\,2} = 5\,000\,000 \text{ Pa} = 5 \text{ MPa}$$

Tlak u hrotu hřebíku je 5 MPa .

Př. 2 Člověk o hmotnosti 84 kg stojí na jedné noze. Obsah podrážky jeho boty je $0,015 \text{ m}^2$. Vypočítej tlak člověka na podložku.

$$m = 84 \text{ kg}$$

$$S = 0,015 \text{ m}^2$$

$$F = ? \text{ [N]}$$

$$p = ? \text{ [Pa]}$$

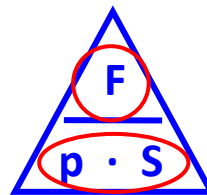
$$p = \frac{F}{S} = \frac{m \cdot g}{S}$$

$$p = \frac{84 \cdot 10}{0,015} = 56\,000 \text{ Pa} = 56 \text{ kPa}$$

Stojí-li člověk na jedné noze, je tlak na podložku 56 kPa .

Postaví-li se na obě nohy, bude obsah dvojnásobný a tlak poloviční.

32_Tlaková síla

Výpočet: $F = p \cdot S$

Směr tlakové síly: **vždy kolmý k ploše.**

Př. 3 Tlak větru je 1,2 kPa. Vypočítej tlakovou sílu působící na lodní plachtu o obsahu 2,5 m².

$$p = 1,2 \text{ kPa} = 1\,200 \text{ Pa}$$

$$S = 2,5 \text{ m}^2$$

$$F = ? \text{ [N]}$$

$$F = p \cdot S$$

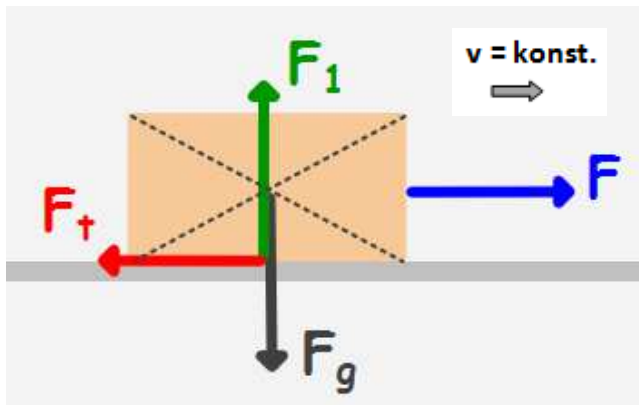
$$F = 1200 \cdot 2,5 = 3000 \text{ N}$$

Na lodní plachtu působí tlaková síla 3 000 N.

33_ Třecí síla

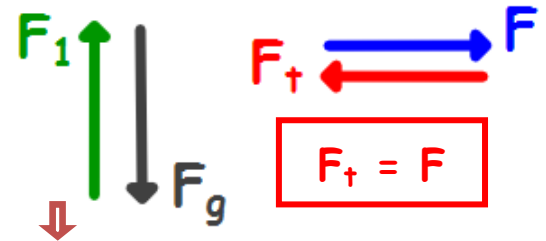
Klidová třecí síla - je větší než smyková třecí síla

Třecí síla

F_g
 F_1
 F
 F_t

gravitační síla
síla podložky
tahová síla
třecí síla

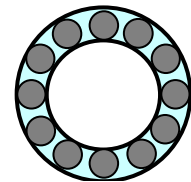
síly jsou v rovnováze, jejich **výslednice je nulová**
kvádr se pohybuje **stálou rychlostí** (rovnoměrně),

je-li $F_t > F$ rychlost se **zmenšuje**

je-li $F_t < F$ rychlost se **zvětšuje**

Třecí síla

- působí vždy **proti směru pohybu** tělesa
- je **přímo úměrná tlakové síle** (hmotnosti tělesa)
větší tlaková síla $\Rightarrow$ větší tření
- **závisí na materiálu a drsnosti** styčných ploch
drsnější povrch $\Rightarrow$ větší tření
- nezávisí na obsahu styčných ploch
- **při valivém pohybu je menší**

ložiska

Změny třecí síly

nevýhody třecí síly:

- **brzdění**
- zahřívání součástí strojů
- odírání styčných ploch

výhody třecí síly:

- **brzdění**
- posyp silnic (bezpečnost)
- psaní po tabuli, papíře

tření zvětšíme:

- zdrsněním povrchu
- užitím jiných materiálů

tření zmenšíme:

- úpravou povrchu
- mazáním
- užitím ložisek